

Τό φαινόμενο του Φιλελληνισμού καί οί εκφάνσεις του

Κυρίες καί κύριοι,

Τήν 1^η Απριλίου τοῦ 1844 δημοσιεύθηκε στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, λίγες ἡμέρες μετά τήν δημοσίευση τοῦ Συντάγματος τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ σειρά τῶν 18 Ψηφισμάτων πού ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος αὐτοῦ καί φέρουν ὅλα τήν αὐτή ἡμερομηνία πρὸς τόν νέο Καταστατικό Χάρτη τοῦ 1844. Μεταξύ αὐτῶν τό Β΄ Ψήφισμα ἀναφέρεται σέ ἐκείνους πού εἶχαν τό δικαίωμα νά διορίζονται ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι στό κράτος ὑπό τό νέο καθεστῶς. Μέ ἄλλους λόγους εἶναι τό περίφημο ψήφισμα περί αὐτοχθόνων καί ἑτεροχθόνων. Σέ αὐτό ἐξισοῦντο πρὸς τούς «αὐτόχθονας» κατοίκους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας καί «οἱ μέχρι τέλους τοῦ 1827 ἀγωνισθέντες ἐν αὐτῇ, (...) πρὸς δέ καί οἱ λαβόντες στρατιωτικῶς καί ἀποδεδειγμένως μέρος καί εἰς τάς μετά ταῦτα (δηλ. μετά τό 1827) ἤτοι μέχρι τοῦ 1829 κατά ξηράν καί θάλασσαν γενομένας κατά τῶν ἐχθρῶν μάχας». Μέ μεγαλύτερη συντομία ἡ ρύθμιση αὐτή ἐλέγετο ὅτι ἀφοροῦσε στούς Ἕλληνες καί τούς «ἀρχαίους φιλέλληνες». Συνεπῶς ἔχομε ἤδη ἕναν ὀρισμό τοῦ ποιοῦ ἀνεγνωρίσθησαν νομικῶς ὡς φιλέλληνες καί μάλιστα ἰσότημοι πρὸς τούς αὐτόχθονες Ἕλληνες ἀπό τό 1844. Ἡ διάταξις ἐπανελάμβανε τίς ἀντίστοιχες τῶν Συνταγμάτων τοῦ 1823, τοῦ 1827 καί τοῦ βραχυβίου, Ἡγεμονικοῦ ἀποκαλουμένου, Συντάγματος τοῦ 1832.

Τό γεγονός ὅτι τό Ἑλληνικό Κράτος ἐπέλεξε νά τιμήσῃ κάποια πρόσωπα, προσδιοριζόμενα γενικῶς στίς καταστατικές διατάξεις ἀπό τό 1822 ὡς «ἄλλοεθνεῖς χριστιανούς» πού ἦλθαν καί πολέμησαν ὑπέρ τῆς Ἐθνικῆς Ἀνεξαρτησίας, καί τους ἐθεώρησε αὐτοδικαίως ὡς Ἕλληνες πολίτες ἄνευ ἐτέρου, δείχνει τόν σεβασμό καί τήν αἴγλη πού περιέβαλε τούς Φιλέλληνες. Διότι κατά τό Σύνταγμα ἡ ιδιότης τοῦ Ἕλληνο πολίτου ἦταν ἡ ὑπερτάτη τιμή γιά κάθε κάτοικο τοῦ τόπου.

Ὅμως τό φαινόμενο τοῦ Φιλελληνισμοῦ δέν εἶναι δυνατόν νά περιορισθῇ στήν συνταγματική διάταξη. Ἀντιθέτως, ὑπῆρξε σαφῶς εὐρύτερο -ἢ ἐνίοτε καί στενότερο ἢ ἄλλο- πρὸς τήν πρόβλεψη τῆς πολεμικῆς συμπαράταξως.

Κατά τίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, στό πνεῦμα τοῦ Κλασικισμοῦ καί τῆς μόδας τοῦ Νεοκλασικισμοῦ, οἱ ρομαντικοί ἐστράφησαν πρὸς τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση ὡς πρὸς φορέα πού θά μπορούσε νά δικαιώσῃ τά ὄνειρά τους. Αὐτό συνέβη στό ἰδιαίτερο κλίμα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης μετά τό 1815 καί τήν ὀριστική ἤττα τοῦ Ναπολέοντος στό Βατερλώ. Τότε οἱ προοδευτικοί Δυτικοευρωπαῖοι εἶδαν νά καταρρέουν οἱ ἐλπίδες τους γιά φιλελευθερισμό καί ἀναγωγή σέ πολιτικά σχήματα προσεγγίζοντα τήν ἀνάπλαση τῆς Ἀθηναϊκῆς καί τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς Δημοκρατίας καί μάλιστα ὅπως τίς εἶχαν φαντασθῇ ἐξιδανικευμένες καί ἐξωραϊσμένες, ἀλλά καί προσαρμωσμένες στό δυτικό συλλογικό φαντασιακό τοῦ παρελθόντος μιᾶς πράγματι «Χρυσῆς Ἐποχῆς». Ὁ ἑλληνικός Ἀγώνας γιά τήν Ἐλευθερία καί τήν Ἀνεξαρτησία ἐδημιούργησε στό πνεῦμα τῶν Κλασικιστῶν, ἀνθρώπων μέ ἀρχαιολατρεία ἢ/καί φιλελεύθερες πεποιθήσεις, τήν ἐλπίδα ὅτι θά ἦταν δυνατόν νά ἀναβιώσῃ τό ἀρχαῖο κλέος καί νά ἀναγεννηθῇ ἡ Ἑλλάς τῶν Ἀθηνῶν καί τῆς Σπάρτης, ὄχι ὅμως ἡ Ἑλλάς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἢ τοῦ Βυζαντίου, διότι αὐτά ἦταν ἡγεμονικά καθεστῶτα καί συνεπῶς «ἀνελεύθερα» γιά τίς δικές τους ἀντιλήψεις. Ἔσπευσαν ἀρχικῶς μέ δημοσιεύματα σέ ἐφημερίδες τους, πρῶτα στήν Γερμανία καί τήν Ἑλβετία, ἀλλά καί

στήν Ιταλία και την Ισπανία, ακολούθως δέ στην Βρετανία και την Γαλλία και τέλος στις λοιπές χώρες της Ευρώπης, καθώς και τις ΗΠΑ, να κινητοποιηθούν και να έξυμνήσουν τον Αγώνα που έπληροφορούντο ότι είχε αρχίσει. Σχεδόν άμέσως έμαθαν και για τον απαγχονισμό του Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄, τις σφαγές του 1821 στην Πόλη, την Σμύρνη, τις Κυδωνίες, την Κύπρο και άλλου, κυρίως από τις δικές τους έφημερίδες και τις κατά τόπους Προξενικές Αρχές. Οι ειδήσεις αυτές προεκάλεσαν συγκίνηση και έθουρύβησαν εκείνους που έβλεπαν στο πρόσωπο της όθωμανικής κυριαρχίας τον «άπιστο» Ανατολίτη Δυνάστη που απειλούσε ακόμη την Ευρώπη με την βαρβαρότητά του, όπως αργότερα προεκάλεσαν φρίκη οι σφαγές της Χίου, των Ψαρών, της Κάσου και η Έξοδος του Μεσολογγίου, αλλά και η παράδοσις των Αθηνών.

Πολύ σύντομα η δημοσιογραφική κινητοποίηση είχε τον απόηχό της σε συγκεκριμένες πράξεις. Συγκροτήθηκαν έπιτροπές και άρχισε η συγκέντρωση χρημάτων για την αποστολή όπλων και πολεμοφοδίων στους Έλληνες που έμάχοντο για την ύπαρξή τους. Παραλλήλως, άρχισε και η στρατολόγηση προσώπων - έθελοντών- κυρίως μεταξύ των παλαιμάχων των Ναπολεοντείων Πολέμων και των άξιωματικών που είχαν εύρεθί εκτός ένεργείας λόγω δημοκρατικών φρονημάτων, προς αποστολή τους στην μαχομένη Ελλάδα. Αυτοί απέτελεσαν τους πρώτους μαχίμους Φιέλληνες, συγκροτηθέντες κατά τό 1822 στο πρώτο Σύνταγμα Βαρέος Πεζικού και στο Τάγμα των Φιλελλήνων που αποδεκατίσθηκαν στην δραματική Μάχη του Πέτα.

Προηγουμένως όμως οι περισσότεροι έξ αυτών είχαν λάβει μέρος και σε άλλες μάχες και είχαν γνωρίσει την σκληρότητα του πολέμου με την γενοκτονική μορφή που προσέδωσε ο Όθωμανός κατακτητής. Κάποιοι έφυγαν από την Ελλάδα ήδη εντός του 1821 είτε διότι δέν άντεξαν τό κλίμα είτε διότι δέν βρήκαν ακριβοπληρωμένες θέσεις στον Έλληνικό Στρατό είτε διότι φαντάσθηκαν ότι εδώ θά συναντούσαν τον Άχιλλέα και τον Περικλή και άντ' αυτών βρήκαν τον Κολοκοτρώνη και τους άλλους όπλαρχηγούς και προκρίτους και άπεγοητεύθηκαν. Λίγοι σοκαρίσθηκαν από τά σκληρά έλληνικά αντίποινα κατά την άλωση της Τριπολιτσάς και λησμόνησαν τά δικά των αντίστοιχα κατά τους Ναπολεοντείους πολέμους. Κάποιοι από αυτούς, οι τυχοδιώκτες και άναζητούντες μισθόν, προσέφυγαν στον Σουλτάνο ή στον Πασά της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλυ, πατέρα του όλεθρου του Μωριά Ιμπραήμ Πασά, για να ύπηρετήσουν έναντι ενός μισθοϋ, έναντίον των Ελλήνων.

Υπάρχουν όμως και πολλοί Φιέλληνες από όλα σχεδόν τά τότε κράτη της Ευρώπης που κατενόησαν σε ποιόν τόπο και για ποιούς ανθρώπους έμάχοντο, όχι μόνον με τό ρομαντικό βλέμμα της πρώτης στιγμής, αλλά με την έμπειρία του συμπολεμιστοϋ και του ειλικρινοϋ συντρόφου. Κάποιοι από αυτούς, όχι λίγοι, πολύ γρήγορα ένεπλάκησαν και συναισθηματικά. Έρωτεύθηκαν Έλληνίδες, συνήθως άδελφές των συμμαχητών τους και παντρεύθηκαν, ριζώνοντας στον νέο τόπο που είχαν έπιλέξει ως πατρίδα της καρδιάς τους. Θυμίζω πρόχειρα τον Έλβετό γιατρό και δημοσιογράφο Ιωάννη-Ιάκωβο Μάγιερ, που παντρεύθηκε την Μεσολογγίτισσα Αλτάνη Γεωργίου Ίγγλέζου. Για τον ίδιο ήταν δεύτερος γάμος, αλλά για την νεαρή Έλληνίδα φυσικά ό πρώτος. Μαζί απέκτησαν δύο παιδιά, ένα άγοράκι και ένα κοριτσάκι. Όλοι μαζί έσφάγησαν και έπεσαν κατά την Έξοδο την νύκτα της 10^{ης} προς 11^η Απριλίου 1826. Θυμίζω ακόμη ότι ο Γερμανός γιατρός Έρρικός Τράμπερ παντρεύθηκε την Έλληνοκορσικανή Σάντα Όριγώνη, Αθηναία εκ μητρός, που ρίζωσε εδώ, ενώ ο εύγενής Πορτογάλος συνταγματάρχης Αντόνιο Φιγκουείρα ντέ Αλμείντα

παντρεύθηκε την Ζωή Μαυροκορδάτου, αδελφή του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Τέλος, ο Edward James Trelawny, πιστός σύντροφος του Βύρωνος και του Σέλλεϋ στην Ιταλία, ακολούθησε τον πρώτο στο Μεσολόγγι και μετά τον θάνατο του φίλου του κατέφυγε προς τον Όδυσσέα Ανδρούτσο, του οποίου παντρεύθηκε την αδελφή Ταρσίτσα και απέκτησαν δύο παιδιά. Ο τελευταίος αυτός γάμος διελύθη με διαζύγιο που έξεδόθη στην Κεφαλληνία τό 1827, με στόχο την επιστροφή του Φιλέλληνας στην Αγγλία, όπου η Έλληνίδα σύζυγος θά αποτελούσε μείζον πρόβλημα.

Προφανώς, οι γάμοι και τό ρίζωμα στην νέα πατρίδα είναι βασικό στοιχείο της Φιλελληνικής παρουσίας στον τόπο μας. Όμως πολύ μεγαλύτερο ρόλο διεδραμάτισαν οι κορυφαίοι Φιλέλληνες που είτε δέν έπεσκέφθησαν ποτέ την Ελλάδα, όπως είναι τά μέλη της ηγεσίας του Φιλελληνικού Κομμιτάτου του Λονδίνου, στους οποίους όφείλουμε την έκδοση των δυσβάστακτων Δανείων του Άγωνα, τά όποια όμως επέτρεψαν την άντοχή μας στην δεκαετή σύγκρουση προς την Όθωμανική Αύτοκρατορία. Κορυφαίοι μεταξύ αυτών πρέπει νά μνημονευθούν οι John Bowring, Edward Blaquiere, Jeremy Bentham, Francis Burdett, John Cam Hobhouse, David Ricardo, Leicester Stanhope. Δέν μπορούμε νά παραλείψουμε την μορφή του πρωθυπουργού Γεωργίου Κάννινγκ, καταλυτικού παράγοντος στην διεθνοποίηση του Έλληνικού Ζητήματος και στην πορεία προς την Ναυμαχία του Ναυαρίνου.

Σέ αυτούς πρέπει νά συναριθμηθί και ό Πεδεμόντιος νομικός Άλερίνο Πάλμα, που είχε καταδικασθί έρήμην σέ θάνατο στην πατρίδα του γιά την συμμετοχή του στην επανάσταση του 1820/21 των Καρμπονάρων και άρνήθηκε νά έπιστρέψη στην Ιταλία πολύ άργότερα επί Όθωνος, όταν του δόθηκε χάρις, και μάλιστα μέ πολύ περιφρονητική προς την Ιταλία άπάντηση. Είναι θαμμένος στην Ερμούπολη, όπου άπεβίωσε μετά μακρά ύπηρεσία προς την Ελλάδα τόσο μέ την πέννα του κατά τον Άγωνα όσο και έν συνεχεία ως δικαστής στα Έλληνικά Δικαστήρια.

Φυσικά ή μεγαλύτερη μορφή του Άγγλικού Φιλελληνισμού παραμένει ό Λόρδος Βύρων, του οποίου φέτος τιμώνται τά 200 έτη από του θανάτου του στο Μεσολόγγι. Τόσο μέ την ποίηση, όσο και μέ την άλληλογραφία του, κυρίως όμως μέ τον κλονισμό της κοινής γνώμης γιά τον θάνατό του στο χειμαζόμενο Μεσολόγγι προσέφερε τεράστιο έργο προς την Επανάσταση και την Ελλάδα, δυσανάλογο προς τον χρόνο παραμονής του στον τόπο μας.

Από τον Γαλλικό Φιλελληνισμό θά θυμίσω τον Κάρολο Fabvier, τον δικό μας Φαβιέρο, στρατιωτικό μέ μακρά θητεία στον ναπολεόντειο στρατό, βαθειά φιλελεύθερο άνθρωπο, έλευθεροτέκτονα και μαχητή, που κινήθηκε όχι μόνον στην Άττική αλλά και στις άνεπιτυχείς προσπάθειες έλευθερώσεως της Εύβοίας και της Χίου. Ο Φαβιέρος έφυγε μετά την Μάχη του Φαλήρου και την πτώση της Άκροπόλεως των Αθηνών, αλλά επέστρεψε στην Ελλάδα μετά την Ναυμαχία του Ναυαρίνου και ύπηρετησε ως Άρχηγός του Τακτικού Στρατού επί Καποδίστρια. Υπό τον Φαβιέρο ύπηρετησε στην Ελλάδα μεταξύ άλλων και ό Auguste Regnaud de Saint Jean d' Angély, άργότερα στρατάρχης του Γαλλικού Στρατού.

Στους πολύ έπιδραστικούς Γάλλους Φιλέλληνες πρέπει νά συναριθμήσουμε φυσικά και τίς μεγάλες μορφές της ποιήσεως αλλά και της δημοσιογραφίας και της πολιτικής Alfred de Lamartine και Victor Hugo, όπως και τον ζωγράφο Εϋγένιο Ντελακρουά.

Στήν Γερμανία ξεχωρίζουν ο Γκαϊτε και ο Σίλλερ, ο Wilhelm Müller και ο Friedrich Hölderlin μεταξύ των λογοτεχνών, ο Φρειδερίκος Thiersch από τον χώρο της παιδείας και της δημοσιογραφίας, ο Wilhelm von Humboldt από τον χώρο τόσο της παιδείας όσο και της πολιτικής. Φυσικά, κορυφαίος όλων παραμένει ο Βασιλεύς της Βαυαρίας Λουδοβίκος Α΄, που προσέφερε στον Αγώνα χρηματική βοήθεια, εξέδωσε ποιητική συλλογή με φιλελληνικό περιεχόμενο, ενίσχυσε το φιλελληνικό κίνημα στο κράτος του, τέλος δέ προσέφερε στην Ελλάδα τον πρώτο της βασιλέα, τον Όθωνα, που, παρά τα όσα λέγονται από διάφορους ανιστόρητους, απέδειχθη πίο Έλληνας από τους Έλληνες.

Στήν Έλβετία δέν μπορούμε νά λησμονήσουμε τον Ιωάννη-Γαβριήλ Έυνάρδο, μεγάλο χρηματοδότη του Αγώνα και τον γιατρό Louis Antoine Gosse, που έσωσε κατ' επανάληψιν έλληνικούς πληθυσμούς από την πανώλη.

Η Ιταλία μᾶς προσέφερε εκτός από τον Πάλμα, τον Santorre Santarosa, που έπεσε στην Σφακτηρία για την Ελλάδα. Η Ρωσία μᾶς χάρισε την πέννα του Αλεξάνδρου Ποϋσκιν, αλλά και τον πιθανό έγγονό της Μεγάλης Αικατερίνης αξιωματικό Νικολάϊ Ράϊκοφ. Δέν θά παραθέσω άλλα ονόματα γιατί θά σᾶς ζαλίσω τελείως.

Μιλώντας στην Κέρκυρα θά ήθελα νά κάμω μία διευκρίνιση. Η διεθνής βιβλιογραφία εντάσσει πολύ συχνά στους Φιέλληνες τους Έπτανησίους μαχητές και υποστηρικτές του Αγώνος. Αυτό είναι απολύτως απορριπτέο. Μπορεί οι Έπτανήσιοι, Κερκυραίοι, Παξινοί, Λευκάδιοι, Κεφαλληνες, Ζακύνθιοι και Τσιριγώτες νά είχαν έν πολλοίς άγωγή και πολιτισμό δυτικοευρωπαϊκό, αλλά τά συνασθήματα που τους ώδήγησαν στον Αγώνα ήταν άμιγως πατριωτικά. Πώς θά μπορούσε μή Έλληνας νά γράψη τον Ύμνο στην Έλευθερία και τους Έλεύθερους Πολιορκισμένους ή τίς Ωδές και την Λύρα του Κάλβου; Πώς θά μπορούσαν άνθρωποι σαν τους άδελφούς Καποδίστρια νά διακινδυνεύσουν την θέση τους στην κοινωνία της Έπτανήσου και όσον άφορᾶ στον Ιωάννη, στην συνολική Εύρώπη, ή σαν τον Διονύσιο Κόμητα ντέ Ρώμα νά άγνοήσουν την έλληνική υπόστασή τους; Έπομένως μήν σκέπτεσθε ποτέ τους Έπτανησίους ως κάτι άλλο παρά Έλληνες πέρα για πέρα!

Ο Φιλελληνισμός όμως έλαβε και μορφές άπροσδόκητες. Έδημιούργησε σχολή στην λογοτεχνία, στην τέχνη (ζωγραφική, γλυπτική, χαρακτηριστική, μουσική), αλλά και στην καθημερινή ζωή, άφου έγιναν της μόδας οι φιλελληνικές εκδηλώσεις, χοροί, τσάγια, θέματα συζητήσεως στά φιλολογικά σαλόνια σημαντικών οικοδεσποινών ανά την Εύρώπη, τέλος και στην συλλεκτική mania μικροαντικειμένων με θέματα έλληνικά κυρίως τύπου φολκλορικού. Εισέβαλαν τά φιλελληνικά θέματα άντλημένα από την ποίηση και την λογοτεχνία, κυρίως του Βύρωνος είναι αλήθεια και τά περιηγητικά βιβλία στά βάζα, τά σερβίτσια φαγητού και τά διακοσμητικά πιάτα τοίχου, στά μελανοδοχεία, σέ φιάλες για ποτό, άκόμη και στίς φιάλες για τό λαδόξιδο και τό άλατοπίπερο! Στην γυναικεία άμφίεση και τίς κομμώσεις έγιναν κοινός τόπος τά ρομαντικά φορέματα, καπέλλα και κτενίσματα άλά γκρέκα. Τέλος, ειδική μνεία πρέπει νά γίνη για τίς βεντάλιες, είδος άπαραιτήτου συμπληρώματος της καθημερινής άστικής γυναικείας έμφάνσεως, που μετεβλήθησαν σέ μικρούς πίνακες φιλελληνικού ένδιαφέροντος. Χάρτινες ταπετσαρίες τοίχου με φιλελληνικά θέματα προσιωνίζονταν ήδη τό ρεύμα του Όριενταλισμού που άκολούθησε. Τέλος, οι μουσικοί προσέφεραν συχνά παρτιτούρες χορών με δήθεν έλληνικές μελωδίες. Στο ρεύμα αυτό πρέπει νά ένταχθῆ και ή σημαντική άνταπόκρισις στους φιλελληνικούς έράνους, ιδίως μετά την Σφαγή της Χίου και την Έξοδο του Μεσολογγίου.

Τό κίνημα τοῦ Φιλελληνισμοῦ παρέμεινε ζωντανό καθ' ὅλη τήν διάρκεια τοῦ 19^{ου} αἰῶνος παρά τήν ἀπογοήτευση διότι τό νεαρό Ἑλληνικό Κράτος πού ἀνεδύθη ἀπό τίς στάκτες του σάν τόν μυθικό Φοίνικα δέν ἦταν ἀναβίωσις τῆς φαντασιακῆς εἰκόνας τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας. Ἐξ ἄλλου οὔτε ἡ ἴδια ἡ Ἀθήνα ἔμοιαζε μέ αὐτό πού φαντάσθηκαν στήν Δύση. Φιλελληνικό ρεῦμα ὑπῆρξε καί στόν Πόλεμο τοῦ 1897, κυρίως ὁμως στούς Βαλκανικούς Πολέμους. Θά θυμίσω ἐδῶ τήν συμμετοχή τοῦ Ριτσιόττι Γαριβάλδι στό Μέτωπο τῆς Ἡπείρου καί τόν ἡρωϊκό θάνατο στίς τάξεις τῶν Ἐρυθροχιτώνων τοῦ Ἑλληνοἰσπανοῦ ποιητοῦ καί πατριώτου Λορέντσου Μαβίλη στόν Δρίσκο κοντά στά Ἰωάννινα. Θά ἤθελα νά τονίσω ὅτι τό τέλος τοῦ Φιλελληνισμοῦ στήν οὐσία ἦλθε μέ τόν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ἰχνη του διατηροῦνται μέχρι σήμερα μέσω μιᾶς ρομαντικῆς ἀρχαιολατρίας, τοῦ ἔργου τῶν ἀρχαιολόγων, κάποιων βιβλίων ταξιδίου, δηλ. τῶν νεωτέρων περιηγητικῶν βιβλίων καί ἄλλων δραστηριοτήτων πού πλέον ἔχουν προσαρμοσθῆ στήν σύγχρονη ἠλεκτρονική καί διαδίκτυακή ἐποχή.

Στήν λίγη ὥρα πού μπορῶ νά καταχρασθῶ τήν ὑπομονή σας, δέν εἶναι εὐκόλο νά παρουσιάσω τό εὐρύτατο θέμα τοῦ Φιλελληνισμοῦ ἐπαρκῶς. Θά ἀρκεσθῶ ὁμως νά τονίσω ὅτι συνέβαλε οὐσιαστικῶς στήν διαμόρφωση πίεσεως τῆς κοινῆς γνώμης πρός τίς κυβερνήσεις τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, αὐτῶν πού ἀρέσκονται νά αὐτοαποκαλοῦνται Μεγάλες καί Προστάτιδες τῆς Ἑλλάδος, διευκόλυνε τήν ἀναγνώριση τῶν Ἑλλήνων ἀρχικῶς ὡς ἐμπολέμων καί τελικῶς ὠδήγησε στήν διεθνή ἀναγνώριση τοῦ νεαροῦ κράτους πού ἐπάλεψε σέ διεθνή ἀπομόνωση γιά τήν ὑπόστασή του, στήν χορήγηση δανείων τό 1824 καί 1825, ἀλλά καί τό 1828 καί τό 1829, ἐπέβαλε τήν ἀνατροπή τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καί τῶν ἀρχῶν της, καί τέλος ὠδήγησε στήν κατάταξη τοῦ ἰδρυθέντος τό 1822 καί ἀναγνωρισθέντος ὡς πλήρως ἀνεξαρτήτου τό 1830 Ἑλληνικοῦ Κράτους σέ «Δύναμη Α΄ Τάξεως» δηλαδή βασιλείου ἰσοτίμου πρός ἐκεῖνα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων μέ τήν Συνθήκη τοῦ 1832. Αὐτά βεβαίως εἶναι τά θετικά στοιχεῖα τοῦ Φιλελληνισμοῦ.

Διότι ὑπάρχει καί ἓνα καίριο ἀρνητικό στοιχεῖο. Ὁ Δυτικός Φιλελληνισμός μέ τόν κλασικισμό καί τήν ἀρχαιοπληξία του δέν ἦταν σέ θέση νά κατανοήσῃ καί νά παραδεχθῆ τήν ἐθνική ὀλοκλήρωση τῆς Ἑλλάδος ὅπως τήν ζητοῦσε ἡ Μεγάλη Ἰδέα ἀπό τό 1822, οὔτε νά δεχθῆ διεύρυνση τῶν Ἑλληνικῶν Συνόρων, πολλῶ δέ μᾶλλον δέν διανοεῖτο νά ἀποδεχθῆ τό Νεοελληνικό Κράτος ὡς αὐτό πού τό ἴδιο εἶχε διακηρύξει ὅτι ἦταν, δηλαδή ὡς τόν μόνο νόμιμο κληρονόμο καί διάδοχο τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, κατοικούμενο ἀπό πολῖτες πού διεκδικοῦσαν τήν ἀνασύνδεση πρός ὅσα βιαίως διεκόπησαν κατά τήν 29^η Μαΐου 1453. Οἱ Φιέλληνες ἀπέριπταν τό Βυζάντιο καί τήν Ὁρθοδοξία, ἄν καί παρεδέχοντο ὅτι δέν ἦταν δυνατόν νά συνεχίζονται ἡ λατρεία τοῦ Δωδεκαθέου καί οἱ ἐκατόμβες βοῶν ἢ προβάτων... Ἀλλά οἱ περισσότεροι καί μάλιστα οἱ Διαμαρτυρόμενοι θεωροῦσαν τήν Ὁρθοδοξία ὡς περίπου εἰδωλολατρεία καί ἔσπευσαν πολύ σύντομα μετά τό 1830 νά ἀρχίσουν τήν ἀποστολή ἱεραποστολῶν γιά νά μᾶς ἐκχριστιανίσουν....

Κλείνοντας τά λίγα αὐτά λόγια μου, καί ἀποτιμώντας τήν προσφορά τοῦ Φιλελληνισμοῦ καί τῶν Φιλελλήνων θά πρέπει νά παραδεχθῶ ὅτι προσέφεραν πολλά στήν Ἑλλάδα, ἰδίως ἐκεῖνοι οἱ ἀρχαῖοι Φιέλληνες πού ἦλθαν, μοιράσθηκαν μαζί μας τόν Ἀγῶνα καί παρέμειναν ἐδῶ ἐπιλέγοντας τήν Ἑλλάδα ὡς πατρίδα τῆς καρδιάς τους. Τό Α΄ Κοιμητήριο τῶν Ἀθηνῶν καί ὁ Κῆπος τῶν Ἡρώων τοῦ Μεσολογγίου,

ἀλλὰ καί πολλά ἀκόμη νεκροταφεῖα ἀνά τήν Ἑλλάδα διαφυλάσσουν τά μνήματα κάποιων ἐξ αὐτῶν.